

Tilfældet Fredag

Statens Filmcentral

Tilfældet Fredag

59 min. Sverige, 1988.

Instruktion: Staffan Lamm.

Producent: Sveriges Television/Norddeutscher Rundfunk.

Video nr. V91-022

Decimalnr. 91.9

Udgivet af Statens Filmcentral, 1990.

Pjecetekst: Erik Nørgaard.

Sats: Andreas Steinmann.

Layout: Kjeld Brandt.

Tryk: Haugaard Grafisk

Tilfældet Fredag

Af Erik Nørgaard

Der er personligheder fra den internationale arena, man kan følge gennem deres politiske topposter, deres litterære bedrifter etc.

Hermann Knüfken kan man bedst følge gennem de mange gange, han blev arresteret af politiske årsager og sad fængslet, i flere år under de mest utrolige omstændigheder! Hermann Knüfken var en revolutionær tysk sømand, der første gang gjorde sig bemærket under den første verdenskrig, og det er hans eventyrlige skæbne, der behandles i den svenske filminstruktør Staffan Lamms ene-stående dokumentarfilm "Tilfældet Fredag" (Fallet Fredag).

Jeg kan roligt sige, at filmen er enestående. Jeg har selv, sagt i beskedenhed, gravet mig ned i den samme historiske periode - og til dels i den samme personkreds - og jeg er fuld af beundring og forbløffelse over omfanget af det dokumentariske stof, det er lykkedes Staffan Lamm at liste frem fra arkiver og dunkle gemmer.

Historien kunne begynde i 1917. Dette år var Hermann Knüfken som marinesoldat i spidsen for et mytteri på den tyske kanonbåd "Hyene", da den befandt sig i Lillebælt. Knüfken og hans kammerater havde for deres del fået nok af krigen.

Knüfken sneg sig ind i Danmark og arbejdede en tid for godsejeren på Wedelsborg. Det må være i disse måneder, han grundlagde sin dybe kærlighed til Danmark.

Men allerede samme år, i 1917, var han tilbage i Tyskland for at deltage i de alvorlige optræk til en tysk revolution efter russisk forbillede. Det ville være nærliggende, hvis han i Kiel havde truffet en anden marinesoldat og mytterist, den legendariske Ernst Friedrich

Wollweber. De er begge fra dette dramatiske år beskrevet i Jan Valtins (Richard Krebs') sensationsværk "Ud af mørket", der nok har sat vel krydrede boller på suppen.

Den tyske revolution løb ud i sandet, omfavnet og kvalt af de tyske socialdemokrater. I historiens bakspejl vil nogle nok sige godt det samme, men til gengæld kom Tyskland senere til at trækkes med katastrofen Hitler. Knüfken blev arresteret af marinemyndighederne og sad fængslet i godt et år. Derefter påny i Danmark - og påny arresteret og udvist.

I foråret 1920 finder vi Hermann Knüfken som besætningsmedlem på den tyske fisketrawler "Senator Schröder". På samme tid er den tyske delegation af socialister til Kominterns anden verdenskongres i Moskva i bekneb for udrejse- og transportmulighed. Knüfken løste problemet ved at stille sig i spidsen for en kapring af trawleren og stille den til rådighed for den tyske delegation. I stedet for til Island sejlede "Senator Schröder" til Murmansk! Det siges, at Knüfken - selv medlem af delegationen - i Moskva blev hyldet af Lenin som et forbillede for alle søfolk.

Tilbage i Tyskland forsøgte Knüfken at leve illegalt, men blev pågrebet i Stettin og idømt fem års fængsel for kapringen.

Den første maj 1923 blev han løsladt, omfattet af et amnesti, og drog derefter til Leningrad, hvor han i de følgende seks år ledede Den Internationale Sømandsklub (Interklubben) og Den Internationale Transportarbejderkomité, begge i virkeligheden dækorganisationer med rod i Komintern og Røde Faglige Internationale. Formålet var nok at hjælpe udenlandske søfolk på forskellig måde - med alt fra barbersprit til gæstfrie damer - men tanken var også at hverve en stab af pålidelige revolutionære søfolk, der i en given situation kunne støtte og hjælpe Rusland. Der blev stadig drømt om en verdensrevolution, men der var også risiko for en ny verdenskrig.

I disse år knyttede Knüfken tæt forbindelse med Ernst Wollweber, der i Hamburg var i fuld gang med det lokale revolutionære

sømandsarbejde omkring en lignende Komintern-støttet Interklub, og med Richard Jensen, der i København dels var ledende skikkelse i søfyrbøderforbundet og dels Kominterns tillidsmand i en vidtforgrenet revolutionær virksomhed - ikke mindst rettet mod de lande, hvor kommunistpartierne var forbudt.

Men i 1929 faldt hammeren! Den bramfrie Knüfken blev "afsløret" som "venstreaftviger" (trotskist) og havnede i Ljublanka-fængslet i Moskva. Stalins vilkårlige terror var begyndt.

Men endnu var hovederne ikke for alvor begyndt at trille. Gode venner fra den internationale sømandsverden - ikke mindst Richard Jensen - kom Knüfken til hjælp og pressede de russiske myndigheder til at løslade ham.

Turen gik derefter igen til Tyskland. Transportkomitéen fra Leningrad var ved at udvikle sig til ISH (International Sømands- og Havnearbejder Forbund), der fra 1932 for alvor forsøgte at tænde søfolkenes revolutionære gnist. Knüfken havde ikke mistet modet på verdenskommunismen - eller havde han? I hvert fald blev han på et tidspunkt knyttet til den engelske efterretningstjeneste, og hans arbejde - også det faglige - var rettet mod den nye fjende Hitler.

Efter 1933 blev Knüfken presset ud i ny illegalitet, måske en dobbelt illegalitet, og flugten gik via Holland (ny fængsling, ny løsladelse) til Belgien med illegale afstikkere til Danmark.

Officielt arbejdede Knüfken for Det Internationale Transportarbejderforbund, der blev ledet af den venstreorienterede socialdemokrat Ido Fimmen, og ved krigsudbruddet i 1939 flyttede Knüfken med Fimmen til England. Knüfken var ledsaget af sin jødiske, russiskfødte Sonja. Og så:

Den 16. november 1939 arresteredes den danske ingeniør Carl Knudsen i Stockholm efter det svenske sikkerhedspoliti, SÄPO, havde skygget ham i nogle dage i forskellige havnemiljøer. På det tidspunkt havde Knudsen også besøgt en af udskibningshavnene for den svenske jernmalm, der var af yderste vigtighed for den tyske

krigsindustri. På Knudsens hotelværelse fandt SÄPO skitser og optegnelser, der meget tydede på spionage mod Tyskland.

Knudsens fingeraftryk blev sendt til Danmark. Kendte man denne mand? Ja, det gjorde man i allerhøjeste grad helt tilbage fra 1920. Knudsen-passet var falsk. Mandens rigtige navn var - Hermann Knüfken.

Knüfken lagde til dels kortene på bordet - og lidt mere end det: han hjalp den svenske efterretningstjeneste med nogle meget præcise oplysninger om Kominterns opbygning.

Oplysningerne var vigtige på et tidspunkt, da den finsk-russiske vinterkrig var i gang og både de engelske, tyske og sovjetiske militærinteresser var rettet mod den svenske jernmalm (til størst glæde for tyskerne!).

Men samtidig startede et strafferetsligt drama, der er enestående i den nordiske politiske kriminalhistorie. Baggrunden var bl.a., at først Tyskland og senere England krævede Knüfken udleveret.

Tyskland brugte den begrundelse, at Knüfken havde været i ledtog med Wollweber, da denne i årene 1937 - 39 organiserede en omfattende sabotage og sænkning af tyske, italienske, Franco-spanske og japanske handelsfartøjer. Altså en krig før krigen! (I Danmark gik det ud over de to spanske trawlere, der var bestilt af den spanske regering, men som Franco gjorde krav på i 1938, da de blev saboteret og bl.a. kostede Richard Jensen en fængselsdom på 16 år.)

Svenskerne var pragmatiske, som det hedder. Deres holdning til udlevering af Knüfken, der var sluppet med en dom på fem måneders fængsel, var stærkt præget af udviklingen i krigen. Og på samme tid havde de iøvrigt et lignende problem med Wollweber, der havde siddet fængslet i Sverige siden 1940, og som blev krævet udleveret både af Tyskland og Sovjetunionen.

Der var stærke pro-tyske stemninger i Sverige 1939-41, men da den

tyske krigsmaskine begyndte at køre fast i sin egen krig mod Sovjetunionen, var der omslag i stemningen.

I hvert fald: et humanistisk synspunkt vandt, for så vidt som hverken Wollweber eller Knüfken blev udleveret til Tyskland. De blev begge holdt tilbage i Sverige. Knüfken i dybeste hemmelighed på et sindssygehospital, kun kendt under navnet "Fredag", den dag, han blev indlagt. Der er senere gået myter om, at han også blev kendt som "manden med jernmasken", fordi han (som det også skete i danske fængsler) kunne gemme sig bag en net-maske og dermed undgå at blive genkendt. Denne jernmaske-historie - som jeg selv har hørt fra Richard Jensen - har dog ikke kunnet bekræftes. Forestillingen var dog grotesk nok i forvejen med den psykisk raske Knüfken blandt sindssyge patienter, der mente, at de var Hitler eller Napoleon eller forfulgt af usynlige stråler.

Mærkeligt nok kom Wollwebers, Knüfkens og Richard Jensens skæbner til at løbe ret parallelt: de overlevede alle tre risikoen for udrensninger, kz-ophold og henrettelse sådan som tilfældet var med mange af deres kammerater.

I slutningen af krigen, da der ikke længere var nogen tvivl om udfaldet, blev Knüfken og Wollweber løsladt i Sverige og fortsatte til henholdsvis England og Sovjetunionen, mens Richard Jensen befriede sig selv ved at flygte fra Vridsløselille Statsfængsel og han endte iøvrigt som flygtning i Sverige; det land hans venner netop havde forladt.

Knüfkens historie får en næsten patetisk afslutning: han døde 1976, 82 år gammel. Som et sidste ønske rejste hans kone Sonja til København og spredte hans aske ved den lille havfrue på Langelinje...

"Tilfældet Fredag" er ikke alene en film om en spændende og besynderlig mand, men også en film om en mærkelig, spændende og besynderlig tid.

